

Хмельницька міська рада
Управління культури і туризму
Централізована бібліотечна система
Хмельницької міської територіальної громади
Центральна публічна бібліотека

Початок революції
на Проскурівщині у 1917 році

Вебліографічний список

Хмельницький
2021

Події Української революції 1917-1921 років хоч і займають значне місце в історії становлення нашої держави, досі залишаються маловідомими для більшості пересічних українців.

Багато фактів визвольних змагань початку ХХ століття відкрилось нам за останні роки, але ще й дотепер ми не знаємо всієї правди тих подій, не шануємо всіх борців за незалежність.

Видання рекомендоване для всіх хто цікавиться історією Української революції 1917–1921 років на Поділлі.

Центральна публічна бібліотека
вул. Подільська, 78
м. Хмельницький
29000
E-mail: kmchs.c@gmail.com
Сайт: www.cbs.km.ua

Укладач:
Колокольникова Т. М.
Коректор:
Василишина О. Б.

Спогади очевидці: 1917 рік на Проскурівщині

Напередодні ювілею міста Хмельницького істориком Анатолію Трембіцькому вдалося виявити цікаві спогади про минуле нашого обласного центру. Вони належать українській громадсько-просвітницькій діячці Наталії Дорошенко-Савченко (1888-1974) – сестрі видатного бібліографа, знавця української історії та літератури Володимира Дорошенка і дружини українського військового діяча, першого генерал-квартирмейстера армії УНР Володимира Савченка. Наталія Вікторівна у 1913-17 роках мешкала в Проскурові, разом із місцевими українськими діячами – Іваном Розгоном, Миколою Стаховським, Трохимом Верховою, Костьом Місевичем брала активну участь у національному житті. У своїх спогадах Наталія Вікторівна висвітлює перші кроки українського національного руху в Проскурові у 1917 році. Спогади були віддруковані в часописі «Свобода» (Нью-Йорк) та мали назву «Початки національної революції на Проскурівщині». Подаємо першу частину спогадів із збереженням стилю автора:

Початки революції на проскурівщині

«...Я мешкала в Проскурові від серпня 1913 р. до кінця червня 1917 р., брала близьку участь у національному житті по революції 1917 року... Гадаю, що – для майбутнього історика, а може і для нашого громадянства не байдужим буде довідатися, як-то відбулася українська революція в такому специфічному середовищі, як Проскурів та його повіт...

Після поділу Польщі, Подільська земля перейшла до Російської імперії. Населення її по селах в більшості було українське, але дідичі – переважно поляки. Католицьке духовенство всіма засобами силкувалося спольщити українське селянство, для чого використовувало у випадках мішаного подружжя також жінок-польок. Матеріальне становище нашого селянства було здебільше убоге, пригноблене. Бідняки-селяни залежали від пана, поляка, до якого ходили на заробітки. Було воно й мало свідоме національно.

Щодо інтелігенції, то перед революцією 1917 р., в загальному тяжко було зорієнтуватися, хто тут був свідомий українець, всі бо мусили ховатися за маску російських патріотів. Треба сказати, що Поділля, зокрема Проскурівщина, були у винятковому становищі, з огляду саме на колишню приналежність до Польщі. Тут жандармське око було пильніше, ніж деінде, особливо під час першої світової війни. До того ж, на Правобережжі «Земства» (органи місцевого самоврядування) з'явилися значно пізніше як на Лівобережжі. До того ж, на Поділлі діяв розпорядок про «обрусеніє краю». По школах вчителі одержували до своєї платні оцей додаток на «обрусеніє краю»... Дрібна торгівля по селах була в руках жидів. Можна собі уявити становище українського селянства на Поділлі до революції 1917 р. Обплутано економічно, морально залежне від багатьох чинників, село було не виразне щодо українства, коли прогрімала революція 1917 року...

Місто Проскурів лежить на шляху Київ – Львів і мало безпосереднє сполучення з Києвом і австрійським кордоном. Околиці болотяні, нездорові, але само місто уряджене було культурно: електрика, багато різноманітних магазинів, де можна було дістати й закордонні товари, що приходили сюди часто контрабандою. Було кілтка середніх шкіл, кіно, де відбувалися також вистави й балі. Перед першою світовою війною в місті стояли два полки: Дніпровський піхотний і Білгородський кінний уланський полк. Це дуже оживлювало товариське життя міста.

Перед першою світовою війною місто налічувало 47000 мешканців, з яких більш як половина були жиди. Далі йшли поляки, росіяни й нарешті українці. Більшість чужинців робила місто назовні російським. Здавалося, для успіху української революції шанси були більш ніж сумнівні. Такий невідрядний стан застала революція 1917 року. Правда, було декілька свідомих українців в самому місті, а це: директор хлоп'ячої виділової школи Василь Богацький, який зі страху перед пильним оком жандармерії та й перед своїми таки підлеглими вчителями, передплачував «ЛНВ» на ім'я своєї куховарки, до речі, неписьменної.

Але він і за революції не був активним громадським діячем. Другий, зате свідомий українець, це був Кость Місевич, здається, перед революцією телефоніст на станції Проскурів. За революції ідейний, самовідданий громадський діяч, а пізніше, на еміграції, відомий бандурист, якого в часі другої світової війни німці розстріляли на Волині.

Дуже приємно було відпочити душею в привітній сім'ї Місевичів, де всі говорили виключно українською мовою. Мала донечка, Галочка, гарно декламувала патріотичні українські вірші й танцювала козачка, під акомпаніамент бандури батька. Маленький, добре утримуваний садочок, оточував малу хатину Місевичів серед безлічі пахучих квіток. Це було в селі Лезнево.

Українська громада

На початку березня 1917 р., на вулицях міста Проскурова з'явилися хлопці, які бігали й кричали: «революція, революція в Росії...». Всі кидаються купувати бюлетені. Жадібно читаю ці перші вістки про довгождану подію, а думка сверлує мозок: як то тут з українською справою виступати, до кого звертатися? З усіх свідомих українців, яких я знала, хіба тільки Місевич міг бути активним, а решта могли приєднатися лише, коли все буде налагоджене. Яка ж була моя радість, коли через пару днів читаю оголошення, що закликають українців прийти на збори тоді то тоді, туди то й туди. В призначений час іду з завмиранням серця... На моє приємне здивування бачу повнісіньку залю. Серед публіки досить солдатських шинелів, зауважую й дві уніформи військових лікарів. Отже, війна допомогла нам. В Проскурові закватирував військовий шпиталь, а крім того з різних причин опинилося тут досить вояцтва. Між ними був і Трохим Верхола. З огляду на хворобу легенів, дістав він відпустку додому. Серед присутніх із здивуванням побачила й кілька вчителів шкіл... Звичайно, був і Кость Місевич.

Збори проводили два військові лікарі: Микола Стаховський і Б-кий. Промовляв багато й Верхола.

Організувалася тоді Українська Громада, на голову якої був обраний доктор М.Стаховський. Доктор Б-кий незабаром виїхав до Кам'янця-Подільського і за Української Центральної Ради був Губерніяльним Комісаром. Наша Громада була з ним увесь час у контакті, а також із проф. Віктором Приходьком. Оскільки не помиляюся, був він губ. комісаром освіти за Центральної Ради.

На членів управи цієї першої Української Громади були обрані: Трохим Верхола, Кость Місевич, двоє вчителів народних шкіл, з них одна вчителька, якщо не помиляюся була Осецька, а також Наталія Дорошенко. Новообрана управа зібралася наступного дня і намітила програму праці. Відразу Т. Верхола став душею Громади. Це був чоловік невсипучої енергії, надзвичайно рухливий, а до того всеціло відданий справі. Крім того, він користувався популярністю серед селян Проскурівщини, бо сам походив із селян Сатанова. До нього також добре ставилося жидівське населення. Між іншим, коли пізніше, 1919 р. вибухнув жидівський погром у Проскурові, Верхола багато спричинився до заспокоєння його. Вдячне жидівство допомагало йому на еміграції у Львові, в леє як тяжко хворому.

Першим кроком нашої Громади було улаштування української маніфестації. Це сталося в неділю після служби Божої. Подавляюча більшість крамниць у Проскурові належала жидам, особливо галянтерійні.

Вони були зачинені в суботу, але Верхола завдяки своїм зв'язкам роздобув усе потрібне. Протягом ночі пані разом із ним виготовили українські синьо-жовті прапори тощо. На ранок усе було готове.

Був гарний весняний день. Маніфестанти вишикувалися стрункими рядами ми, на чолі з управою. Весело лопотіли національні прапори на весняному вітрі, нашвидку зорганізований хор співав український гімн, «Заповіт» та інші патріотичні пісні. До маніфестації приєднувалося все більше й більше народу, і так що коли прямували головною, Олександрівською вулицею, маніфестація набрала вже поважного вигляду. Учасники приєднувались до хору. На рогах вулиці пані в 'українських одягах причіпляли маніфестантам національні кокарди...

Скоро після того організовано «Просвіту», при якій постала й бібліотека. Українські книжки для неї закуплено в київських книгарнях. Один міський суддя, якого до того часу вважали чорносотенцем, несподівано для нас дав у користання української Громади в своєму буднику дві кімнати, в одній з них і була приміщена бібліотека. Майже всі члени управи щодня перебували в тій домівці все пополудне, аж до ночі. Сюди зверталися різні особи за порадою чи допомогою, приїздили й доколичні селяни за різними вказівками. Наступною справою було висилка делегата на Український Національний Конгрес, ним обрано Т. Верхолу.

Хоч мали ми вже після Національного Конгресу свою Центральну Раду й контактувалися з нею, а все ж діяв ще російський

Тимчасовий Уряд, як політичний зверхник. Функціонували і старі царські органи, всі установи були ще в чужих, ворожих українській справі руках... Особливо вороже ставився шкільний інспектор Попов.

На наше щастя, подавляюча більшість педагогів по селах були українці. Скликано загальні збори вчительства, в яких взяли участь поляки й жида. Збори ухвалили, що початкова школа повинна бути семирічна, а мовою її – материнська. На цьому тлі не обійшлося без конфліктів. Ксьондз Носалевський, вже давно дивився на наші заходи ворожим оком, але прикидався лояльним. Тепер він заявив, що треба наперед по селах перевести плебісцит, якої мови в початковій школі бажає собі селянство. На це ми запитали його, чи він вважає також потрібним переводити подібний плебісцит у Польщі й Росії? Звичайно, ухвалено, що в селах має бути викладова мова українська. На тих зборах я вперше познайомилася з Миколою Тарановичем. Був він у президії. Тоді це був народній вчитель у с. Сатанові, де він між іншим організував кооперативу. Пізніше він був повітовим комісаром Проскурівщини. Другий інцидент на вчительському з'їзді трапився поміж самими жидами.

Одні з них обстоювали жаргон у початковій школі, як мову материнську, зате сіоністи стояли за гебрейську. З'їзд ухвалив залишити цю справу на вирішення самому жидівському громадянству. На з'їзді засновано Українську Вчительську Спілку...

Українізація народних шкіл зустріла спротив інспектора народних шкіл Попова.

Довелося звернутися до Губерніяльного Комісаріату Поділля. Попова усунули, й він виїхав із Проскурова.

Не буду спинятися докладно на всіх епізодах боротьби Української Громади за українське обличчя Проскурівщини, хоч багато цікавого траплялося. Одначе вважаю потрібним оповісти про один з них, а саме: про перевибори до Повітової Земської Управи, а це тому, що то був перший прилюдний виступ-боротьба Української Громади й перший її тріумф...»

Епізод виборів до повітової земської управи заслуговує на окрему публікацію.

Сергій Єсюнін

Використані джерела:

До історії українського повстанського руху на Поділлі [Електронний ресурс]. – Електронні текст. данні. – Режим доступу : <https://cutt.ly/Y1LHTwu> (дата звернення 01.03.2021р.). – Назва з екрана.

Історики: Проскурів був у епіцентрі Української революції 1917-1921 років [Електронний ресурс]. – Електронні текст. данні. – Режим доступу : <https://cutt.ly/i1LSJyh> (дата звернення 01.03.2021р.). – Назва з екрана.

Провісники волі: до історії українського повстанського руху на Поділлі [Електронний ресурс]. – Електронні текст. данні. – Режим доступу : <https://cutt.ly/d1LN91o> (дата звернення 01.03.2021р.). – Назва з екрана.

Українська громада й «Просвіта» в Проскурові за доби Української революції 1917-1921 років [Електронний ресурс]. – Електронні текст. данні. – Режим доступу : <https://cutt.ly/k1LPngS> (дата звернення 01.03.2021р.). – Назва з екрана.

Українська революція – низка подій, пов'язаних з національно-визвольної боротьби українського народу у 1917-1921 роках [Електронний ресурс]. – Електронні текст. данні. – Режим доступу : <https://cutt.ly/Q1LAuu4> (дата звернення 01.03.2021р.). – Назва з екрана.

Українська революція – низка подій, пов'язаних з національно-визвольною боротьбою українського народу у 1917-1921 роках [Електронний ресурс]. – Електронні текст. данні. – Режим доступу : <https://cutt.ly/G1LGpRM> (дата звернення 01.03.2021р.). – Назва з екрана.

